

HUMANİTAR VƏ İCTİMAİ ELMLƏR HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

<https://doi.org/10.36719/2663-4619/111/9-14>

Zənfira Quliyeva

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0009-0003-4888-9152>
zenfira.quliyeva@mail.ru

XX əsrin 20-30-cu illərində Azərbaycan neft sənayesinə retrospektiv baxışlar kontekstində dəyərləndirmələr

Xülasə

Azərbaycandan neft ixracı ilə əlaqədar ilk məlumatlar X əsrə aid edilir. Həmin dövrdə Abşeron yarımadasında 10-12 metr dərinlikdə quyular qazılırdı. 915-ci ildə Bakıya gəlmiş Məsudi yazırdı ki, “Bakıya ağ neft mədənlərindən neftin aparılması üçün tacirlər gəlirlər. Dünyada ağ neft çıxarılan elə bir yer yoxdur”. Abşeron mədənlərində neft yataqlarının sənaye üsulu ilə mənimsənilməsinin başlanğıc mərhələsi XVIII əsrdən 1917-ci ilə əlaqədar olan dövrü əhatə edir. Sonrakı mərhələ sovet dövrü kimi xarakterizə olunur. Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra 1920-ci il mayın 7-dən neft sənayesinin sovet dövrü başlanır və müstəqilliyin yenidən bərpasına qədər olan illəri əhatə edir. Nəhayət, neft sənayesinin üçüncü mərhələsi Azərbaycan Respublikasının müstəqillik illərini, müasir dövrü əhatə edir. Məqalədə Azərbaycan neft sənayesinin ikinci mərhələsində, daha doğrusu, XX əsrin 20-30-cu illərində neft sənayesində institusional situasiya, neft sənayesinin iqtisadi məsələləri ilə əlaqədar dəyərləndirmələr araşdırılır.

Açar sözlər: *neft sənayesi, neft hasilatı, Azneft, trest, neft kombinatı*

Zənfira Guliyeva

Azerbaijan State Oil and Industry University
PhD in History
<https://orcid.org/0009-0003-4888-9152>
zenfira.quliyeva@mail.ru

Evaluations in the Collection of Retrospective Reviews of the Azerbaijan Oil Industry in the 20s-30s of the 20th Century

Abstract

The first information about oil export from Azerbaijan dates back to the 10th century. At that time, wells with a depth of 10-12 meters were dug in the Absheron Peninsula. Masudi, who came to Baku in 915, wrote that merchants come to Baku to take oil from white oil fields. There is no such place in the world where white oil is produced. The initial stage of exploitation of oil fields in Absheron mines by industrial method covers the period from the 18th century to 1917. The next stage is characterized as the Soviet period. After the establishment of Soviet power in Azerbaijan, the Soviet period of the oil industry began on May 7, 1920, and covered the years until the restoration of independence. Finally, the third stage of the oil industry covers the years of independence of the Republic of Azerbaijan, the modern era. The article examines the institutional situation in the oil industry in the second stage of the Azerbaijani oil industry, more precisely in the 20s and 30s of the 20th century, and the evaluations related to the economic issues of the oil industry.

Keywords: *oil industry, oil production, Azneft, trust, oil combine*

Giriş

1920-ci il mayın 7-dən neft sənayesinin sovet dövrü başlanır (Serikova & Zulfuqarova, 2013, s. 15). Azərbaycan neft sənayesi 1920-ci ilin mayın 24-də yenidən milliləşdirildi. Serebrovski Moskva tərəfindən neft komitəsinə sədr göndərildi. 1920-ci ildə aprelin 20-də neft çənləri ilə dolu ilk karvan Bakıdan Həştərxana göndərildi. Rusiya Sovet Respublikasında yeni bərqərar olmuş bolşevik hökuməti Bakı neftinin üzərində sahibkar kimi hərəkət edirdi (İsmayılov, 2007, s. 22).

Tədqiqat

Neft sənayesində mövcud kolonialist situasiyanın xarakterizə edilməsi baxımından N.Nərimanovun “Sovet Azərbaycanı özü könüllü olaraq neftin Sovet Rusiyası zəhmətkeşlərinə mənsub olduğunu elan etmişdi, lakin Sovet respublikasında başda “kral” Serebrovski olmaqla “monarxiya” yaratmaq nəyə lazım idi (Nərimanov, 1992, s. 27) sözləri respublikada mövcud vəziyyəti dəqiq ifadə edir. Deyilən fikrin əlavə olaraq tamamlanması üçün təkcə bir faktın qeyd edilməsi yerinə düşərdi ki, 20-30-cu illərdə SSRİ-də istehsal edilən bütün neftin 60-80 %-i Bakıda istehsal edilirdi (Azərbaycan SSR Xalq Təsərrüfatı Statistika külliyyatı, 1957, s. 41). Neft və neft məhsulları SSRİ-nin ixrac məhsulları içərisində mühüm və strateji məhsullardan biri idi.

Daha sonra qeyd etmək lazımdır ki, 1921-ci il sentyabrın 1-də Rusiya Sovet Federasiyası Sosialist Respublikasının Ali Xalq Təsərrüfatı Şurasına təbə olan Azneft tresti yaradıldı. Azneft Abşeron yarımadasında, Balaxanı, Sabunçu, Ramana, Bibi-Heybət, Suraxanı və Binəqədi neft mədənlərində hasilat işini təşkil edirdi (Izvestiya Obshchestva izucheniya i issledovaniya Azerbaydzhana, 1925, s. 141; Tokarzhevskiy, 1949, s. 340).

Qeyd etmək lazımdır ki, 1922-ci ildə Azərbaycanda 41 müəssisə trestləşdirilmişdi və onlar 10 trestin tərkibində Azərbaycan AXTŞ-nın təbəçiliyinə keçdilər. Lakin neft sənayesinə daxil olan müəssisələr RSFSR-in AXTŞ-nın təbəçiliyində idilər (Smelov, 1966, s. 18).

1923-cü ildə avqustun 27-də trestləşdirilmiş Azneftin yeni əsasnaməsi işıq üzə gərdi. Qeyd etmək lazımdır ki, sözügedən əsasnamə trestlər haqqında 10 aprel ümumi əsasnaməyə uyğun tərtib edilmişdi və artıq iyul ayında ictimaiyyət əsasnamənin layihəsi ilə mətbuat vasitəsi ilə tanış edilmişdi. Trest AXTŞ-nın tərkibindəki baş idarəyə (*Baş Yanacaq İdarəsi*) təbə idi. Əsasnamədə yazılırdı ki, trest bütün təsərrüfat işlərini öz adından hüquqi subyekt kimi gerçəkləşdirir. Dövlət trestin borclarına cavabdeh deyildi. Trestin *əsas kapitalı* – mədənlər, neft anbarları, zavod və yardımçı müəssisələr, neft boruları, qurğular, nəqliyyat vasitələri, *dövriyyə kapitalı* – neft və neft məhsulları, pullar, qiymətli kağızlar, dövlət tərəfindən buraxılmış pul və qiymətli vəsaitlər idi. Azneftin balansında olan əmlakın amortizasiya qaydaları aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdi (Nəriman, 1992). Əsaslı tikinti qurğuları hər il ilkin dəyərinin 5 %-nin ödənilməsi ilə, müvəqqəti xarakterli qurğular dəyərinin 10 %-nin ödənilməsi ilə, fəaliyyətdə olan buruqlar və quyular üçün 20 %, fəaliyyətdə olmayanlar üçün isə 2,5 %-i ödənilməklə amortizasiya edilməli idi. Bundan əlavə, ehtiyat fondu üçün mənfəətin 20 %-nin ödənilməsi nəzərdə tutumuşdu. Bu fond zərərləri və istehsalın genişləndirilməsi ilə əlaqədar xərcləri qarşılamaq üçün yaradılmışdı. Azneftin ləğv edilməsi isə aşağıdakı hallarda həyata keçirilə bilərdi:

- əsas kapitalın 5/2 hissəsinə qədər azalması;
- borclarının ödənilməsi üçün dövriyyə vəsaitlərinin tükənməsi;
- Azneftin fəaliyyətinin direktiv orqanlar tərəfindən məqsədəuyğun olmaması qənaətinin çıxarılması zamanı (Azerbaydjanskoe neftyanoe xozyaystva, 1923, s. 35-38).

Trestin idarə edilməsi AXTŞ tərəfindən təsdiq edilmiş və baş idarə tərəfindən 1 il müddətinə təyin edilmiş rəis tərəfindən həyata keçirilirdi (Azerbaydjanskoe neftyanoe xozyaystva, s. 5-7)

Trestin tərkibində bir sıra təsərrüfat birlik və orqanları mövcud idi. Bunlar aşağıdakılar idi:

1. *Mərkəzi hasilat idarəsi* – Balaxanı, Sabunçu, Ramana, Suraxanı, Bibi-Heybət, Binəqədi neft rayonlarında hasilat, qazma, geoloji-kəşfiyyat, texniki işləri idarə edirdi.

2. *Neftin emalı idarəsi*

3. *Yardımçı müəssisələr idarəsi* – buraya əsasən neft işi ilə əlaqədar yardımçı müəssisələr daxil idi. Nümunə kimi elektromexanika, mexanika, nəqliyyat müəssisə və təsərrüfatları göstərilə bilər.

4. *Əmtəə idarəsi*;

5. *Kommersiya idarəsi* – tərkibində mühasibat, texniki təchizat, ekspedisiya kontoru, neft satışı şöbələri yaradılmışdı;

6. *Kommunal idarə* – tərkibində tibbi-sanitar, texniki, xalq maarifi (savadsızlığın ləğvi, mədəniyyət və klub işi, uşaq evləri və bağçaları bölmələri) şöbələrindən ibarət idi;
7. *Ticarət idarəsi* – İran, Zaqafqaziya və Xəzəratrafı, Rusiya şöbələrindən ibarət idi;
8. *Texniki büro*;
9. *Baş mühasibatlıq*;
10. *Neft satışı idarəsi* (Prodneft) – bu idarə kommertiya idarəsinin tərkibindəki bölgü şöbəsi əsasında yaradılmışdır;
11. *Ekspedisiya Kontoru* – Kommertiya idarəsindən ayrılaraq müstəqil idarə kimi fəaliyyət göstərmişdir. Tərkibində – dəmir yolu, teleqraf, araba nəqliyyatı şöbələri var idi;
12. *Hüquqi bölmə*;
13. *Smeta-texniki bölməsi*;
14. *Tarif və əmək haqqı bölməsi* (Azerbaydzhanskaya neftyanaya promyshlennost, 1923, s. 33-34)

Qeyd etmək lazımdır ki, Azneftin tərkibində müvafiq sturktur dəyişiklikləri demək olar ki, hər ay müşahidə edilirdi. Bütün bunlara baxmayaraq, yuxarıda göstərilən stuktur nisbi də olsa, Azneftin 1923-cü il üçün əsas strukturu hesab edilə bilər. Bütün bu təsisatlar Azneftin tərkibində yaradılan Böyük Komitəyə tabe idi. 1923-cü il 5 noyabr əsasnaməsinə görə, komitəyə Azneftin rəisi və onun müavini, bütün iri idarə və şöbələrin rəisləri və rəis müavinləri, Azneftin baş mühasibi, Texniki büronun müdiri, Mərkəzi Mədəncilər İdarəsinin nümayəndəsi, partiya təmsilçisi və Fəhlə-kəndli Müfəttişliyinin nümayəndəsi daxil idi. Böyük Komitənin iclası fəvqəladə toplantılar nəzərə alınmazsa, ayda bir dəfə keçirilməkdə idi. Eyni zamanda Azneftin tərkibində Kiçik Komitə də var idi ki, buraya Azneftin rəisi və onun müavinləri daxil idi. Qeyd edildiyi kimi, Azneftin işçi aparatına idarə rəisi və onun yoxluğu zaman rəis müavini rəhbərlik edirdi. Deyilənlərlə yanaşı, sözügedən təsisatda texniki, kommertiya və ticarət, hasilat, tarif işləri üzrə direktorlar fəaliyyət göstərirdi ki, onlar da Azneftin müvafiq sahələr üzrə işlərin icrasında məsul şəxslər hesab edilirdilər (Azerbaydzhanskaya neftyanaya promyshlennost, 1923, 30-31).

Daha sonra 1925-ci ildən Azərbaycan neft sənayesinin idarə edilməsi işinin təşkilində müəyyən dəyişikliklər oldu. Neft sənayesinin idarə edilməsi aşağıdakı strukturda təşkil edilirdi:

I Baş Kontor – A. Texniki Büro-1) istismar şöbəsi (1928-1933-cü illər üçün hasilat və qazma işləri proqramını tərtib edirdi. 2) Layihə şöbəsi (tərkibində mexaniki, elektromexaniki seksiyalar, konstruktor bürosu, plan, smeta-texniki şöbələr)

B. Baş mühasibatlıq 1) hesabat, 2) təlimat, 3) mühasibat, 4) nəzarət, 5) əməliyyat-kassa, 6) maliyyə-smeta, 7) inventar şöbələri.

II Əsas İstehsal İdarəsi - A. Geoloji-Kəşfiyyat Bürosu 1) qazma və istismar işinə nəzarət, 2) kəşfiyyat işləri, 3) geoloji-statistika şöbələri, 4) markşeyder bürosu (tərkibinə qazma, neft hasilatı, qapalı istismar sistemi, neftayırma zavodları, əmtəə idarəsi – (dəniz və dəmir yolu vasitəsi ilə daşınmalar, texniki şöbə, neftin ötürülməsi və saxlanması, mavi yanacağın hasilatı və istismarı) qurumları daxil idi.

III Azneftə xidmət edən yardımçı müəssisələr – 1). Elektrotok, 2) Texniki Təchizat, 3) Utilizasiya şöbəsi, 4) İstilik şöbəsi, 5) Yaxın Şərq rayonu üzrə Neft Sindikası İdarəsi.

Sonrakı illərdə neft sənayesində idarəetmə aparatında nəzərəcarpacaq dəyişikliklər 30-cu illərdə diqqəti cəlb edir. Daha doğrusu, 1933-cü ildə “Azneftin” mərkəzi aparatında 8 idarə ləğv edildi, əvəzində 350 ştat vahidi olan 9 idarə yaradıldı. Burada Azneftin tərkibində 30 idarə əsas təsisatlar kimi təsbit olunmuşdu. İqtisadi ədəbiyyatlarda idarələr içərisində plan-iqtisad, zavod idarəçiliyi, maliyyə, texniki təbliğat, kadr hazırlığı, nəqliyyat idarələri xüsusi olaraq qeyd olunurdu. Neft emal edən müəssisələrin idarəetmə aparatında ştat vahidi 668 nəfərdən 372 nəfərə endirilmişdi (Baghirov, 1972, s. 80).

Neft sənayesi ilə əlaqədar mütəxəssis hazırlığı və elmi-tədqiqat işlərinin təşkili

Mütəxəssis hazırlığı

1920-ci il noyabrın 12-də Azərbaycan SSR-in Maarif Komissarlığı Azərbaycan İnqilab Komitəsi qarşısında Bakıda Politeknik İnstitutunun açılması barədə məsələ qaldırdı. 1920-ci ildə noyabrın 16-da N. Nərimanovun imzası ilə Politeknik İnstitutunun yaradılması haqqında dekret qəbul olundu.

Dekretdə bəyan edilirdi ki, Bakı Politeknik Uçilişinin bazasında M. Əzizbəyov adına Politeknik İnstitutu yaradılır, eyni zamanda Rus texniki cəmiyyəinin laboratoriyası yeni yaradılmış Politeknik İnstitutunun sərəncamına verilirdi. Daha sonra 1920-ci ildə Politeknik İnstitutunun Elmi Şurasının ikinci iclasında İnstitut fakültələrinin dekanları seçildi. 1) Neft sənayesi fakültəsinə dağ-mədən mühəndisi B. Dombrovski, 2) Elektromexanika fakültəsinə mühəndis-elektrik A. Sizov, 3) İnşaat-mühəndis fakültəsinə A. Şuşerov, 4) Kənd-təsərrüfatı fakültəsinə aqronom N. Lebedyev, 5) İqtisadiyyat fakültəsinə prof. N. Dubrovski dekan seçildilər. Politeknik İnstitutunun rəsmi olaraq fəaliyyətə başlaması 1921-ci il yanvarın 2-si hesab edilir (Pis'man, 1967, s. 77). Demək olar ki, 20-30-cu illər ərzində sözügedən İnstitutun tərkibində müəyyən struktur dəyişikliklər aparılmışdır. Nümunə kimi diqqəti cəlb edən aşağıdakı tarixi faktları göstərmək olar. 1921-ci ildə Politeknik İnstitutunda dörd fakültənin fəaliyyəti diqqəti cəlb edir. Bunlar aşağıdakılardır: 1) texnologiya (lektromexanika), 2) kənd təsərrüfatı, 3) inşaat-tikinti, 4) iqtisadiyyat fakültələri. Sözügedən fakültələr içərisində elektromexanika fakültəsi xüsusi olaraq diqqəti cəlb edir. Elektromexanika fakültəsinin tərkibində dağ-mədən, neft-kimya, mexanika-elektromexanika şöbələri yaradılmışdı. Fakültədə həmçinin 1) çertyoj, 2) detallar, 3) geoloji, 4) materialların müqaviməti, 5) buxar qazanları, 6) istilik mühərrikləri, 7) orqanik kimya, 8) fizika, 9) analitik kimya, 10) elktromexanika laboratoriyaları və kabinetləri yaradılmışdı (Al'tyusser, 1924, s. 85).

Daha sonra diqqəti cəlb edən faktlar qismində aşağıdakılar qeyd edilə bilər. 1930-cu ildə mayın 29-da SSRİ Ümumittifaq Xalq Komissarlığının fərmanı ilə Azərbaycan Politeknik İnstitutu Ümumittifaq təbəçiliyində olan Azərbaycan Neft İnstitutuna çevrildi. 1931-ci ildə isə Qırmızı Əmək Bayrağı Ordeni ilə mükafatlandırıldı. İnstitutda aşağıdakı ixtisaslar üzrə mütəxəssislər hazırlanırdı: 1) neft-mədən ixtisası, 2) neft texnologiyası 3) geoloji-kəşfiyyat, 4) neft maşınqayırması, 5) elektrotexnika, 6) istilik, 7) mühəndis-iqtisad ixtisasları üzrə mütəxəssis hazırlığı həyata keçirilirdi. Lakin bizim diqqətimizi cəlb edən ixtisaslar içərisində mühəndis –iqtisad ixtisası xüsusi olaraq qeyd oluna bilər. Mühəndis-iqtisad ixtisası üzrə mütəxəssis hazırlığı iki istiqamət üzrə aparılırdı. Bunlar a) neft mədənləri iqtisadiyyatı, b) neftin emalı istiqamətləridir. Bütünlükdə institutda mütəxəssis hazırlığının 5-i neft sənayesi, 2-si energetika təsərrüfatı üzrə idi. Deyilənlərlə yanaşı, institutun Gəncədə, Qroznıda, Ufada, İşibayov şəhərlərində şöbələri fəaliyyət göstərirdi (Səməndərov, 2012, s. 135).

Elmi-tədqiqat işlərinin təşkili

1920-ci ildə “Azneft”in nəzdində “Geoloji Büro” yaradıldı. Büro demək olar ki, respublikanın bütün coğrafiyaçı alimlərini tədqiqatlara cəlb etməyə başladı. Həmin il Azneftin nəzdində Mərkəzi Kimya Laboratoriyası da yaradılmışdı (Khalilov, 1966, s. 20). Mərkəzi Kimyəvi Laboratoriyaya L.Q.Qurviç rəhbərlik edirdi. Azərbaycan neftinin kimyəvi tərkibinin araşdırılması ilə əlaqədar tədqiqatlar prof. İ.F.Qut tərəfindən həyata keçirilirdi. Bu tədqiqatların nəticələri 1926-cı ildə nəşr olunan “Azərbaycan neftinin öyrənilməsi” monoqrafiyasında öz əksini tapmışdı. Daha sonra 1929-cu ildə Azneftin nəzdində “Azərbaycan Neft Elmi Tədqiqat İnstitutu” yaradıldı. Mərkəzi Kimya Laboratoriyası yeni yaradılmış institutun tərkibinə Emal şöbəsi kimi daxil edildi. Sözügedən elmi-tədqiqat institutunun ən böyük nailiyyətləri qismində 1935-ci ildə D.P.Buxun rəhbərliyi ilə yeni demulqatorların kəşf edilməsi göstərilir («Promyshlennost' Azerbaydzhana za 40 let, 1960, s. 51-51). Daha sonra 1931-ci ilin dekabrında “Azneftin” nəzdində yaradılmış komissiya Azərbaycan Neft Elmi-Tədqiqat İnstitutunun əməkdaşlarının da cəlb edilməsi ilə ikinci 5 illikdə neft sənayesinin bərpası və inkişaf etdirilməsi planını işləyib hazırladı (Baghirov, 1972, s. 25).

XX əsrin 30-cu illərində Azərbaycanda Neft Hasilatının Təşkili Elmi Tədqiqat İnstitutunun fəaliyyəti diqqəti cəlb edir. Belə bir kontekstdə 1937-ci ildə “Azərbaycanda Neft Hasilatının Təşkili Elmi Tədqiqat İnstitutun” tərkibində yaradılmış və çox az bir müddətdə mövcud olmuş “İqtisadi araşdırmalar” şöbəsinin əməkdaşlarının apardığı araşdırmalar xüsusi ilə qeyd edilə bilər. Sözügedən elmi mərkəz sonralar, yəni 1964-cü ildə yenidən təşkil edildi (Velikaya Oktyabr'skaya revolyutsiya i razvitiye nauki v Sovetskom Azerbaydzhane, 1977, s. 305).

XX əsrin 30-cu illərində fəaliyyət göstərən daha bir elmi müəssisə kimi **“Neft Təhlükəsizliyi Elmi-Tədqiqat İnstitutu”** xüsusi olaraq qeyd olunmalıdır. İnstitutun əməkdaşları neft

sənayesində əməyin mühafizəsi və təhlükəsizlik texnikası ilə əlaqədar araşdırmalar aparırdılar (İzvestiya Azerbaydjanskoqo filiala AN SSSR, 1936, s. 33).

Qeyd etmək lazımdır ki, 1945-ci ildə Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Neft İnstitutu Neftçixarma və Neftayırma üzrə 2 müstəqil instituta bölündü. Daha sonra 1970-ci ildə sözügedən institut Azərbaycan Dövlət Neft Sənayesi Elmi-Tədqiqat və Layihə İnstitutu adlanırdı. Bu zaman institutda 9 elmi-tədqiqat şöbəsindən biri “neft sənayesinin iqtisadiyyatı” adlanırdı. Yuxarıda adı çəkilən elmi təsisatlar Azərbaycanda mineral xammal ehtiyatlarının tədqiqi və onlardan istifadə imkanları ilə əlaqədar araşdırmalar aparırdılar.

Daha bir diqqətəlayiq fakt kimi 1935-ci ildə SSRİ Elmlər Akademiyasının Azərbaycan filialının təsis edilməsi göstərilə bilər. Fundamental elmi araşdırmaların aparıldığı sözügedən elmi tədqiqat müəssisəsində Azərbaycan alimlərinin Neft-kimya sahəsində axtarışları böyük elmi kəşflərlə müşayiət olundu. Nümunə kimi qeyd etmək lazımdır ki, kimyaçı alimlər *neft tullantılarından benzol alınması* üsulunu kəşf etdilər. Bu kəşfə qədər SSRİ sözügedən qiymətli məhsulu ABŞ-dən baha qiymətə satın alırdı. Azərbaycanlı alimlər *mədən sularından yod alınması* üsulunu da kəşf etdilər. Bakıda Yod zavodu inşa edildi.

Dəyərləndirmələr

XX əsrin 20-30-cu illərində Azərbaycan iqtisadiyyatının aparıcı sahəsi olan neft sənayesinin iqtisadi problemləri ilə əlaqədar materiallar mütəmadi olaraq dövrü və elmi mətbuatda dərc olunmaqda idi. Məqalələr əsasən “Azərbaycan neft təsərrüfatı” jurnalında dərc edilirdi. Belə bir zəmində qeyd etmək lazımdır ki, S. Kovalevskinin “Azərbaycanın neft sənayesi”, A. Nikişinin Azneftin sentyabr-noyabr aylarında fəaliyyəti ilə əlaqədar təhlili materiallarında, N. Tolstonoqovun “Neft sənayesinin təsərrüfat hesabına keçməsi məsələsinə dair”, “Bakı geoloqlarının qələbəsi” adlı məqalələrində, M. Lyadovun “Ticarətin inhisarlaşdırılması” məqaləsində, V. Matveyevin “Neft sənayesində əmək haqları məsələsi”, F. Yakobson Kolpakovanın Bakının neft sənayesində işçi qüvvəsindən istifadə məsələləri ilə əlaqədar təhlillərində, V. Lvovun “Əmtəə və büdcə indeksi”, B. Bondarevskinin “Neft sənayesinə böyük diqqət”, M. Şikin “Amerikalılarla müqavilə məsələsinə dair” məqalələrində, həmçinin M. Polyakov, K. Oksyenov, N. Lebedyev, Taube, S. Konstantinov, Ram, Bondarevski, Etçin və b. məqalə və təhlili materiallarında Azərbaycanda neft sənayesinin aktual iqtisadi məsələləri ilə əlaqədar dəyərləndirmələr aparılmışdır (Səməndərov, 2010, s. 314-321).

Nəticə

1920-ci il mayın 7-dən neft sənayesinin sovet dövrü başlanır. Neft sənayesində mövcud situasiya kolonialist situasiya kimi xarakterizə edilir. Ümumiyyətlə, neft və neft məhsulları SSRİ-nin ixrac məhsulları içərisində mühüm və strateji məhsullardan biri idi və Azərbaycan neft sənayesinin məhsulları burada mühüm yer tutmaqda idi. Məhz bu baxımdan həyata keçirilən iqtisadi siyasətdə başlıca istiqamətlər kimi neft sənayesinin inkişaf etdirilməsi, sözügedən sahə üçün mütəxəssis hazırlığı və elmi-tədqiqat işlərinin təşkili məsələləri xüsusi yer tuturdu.

Ədəbiyyat

1. *Azərbaycan SSR Xalq Təsərrüfatı Statistika külliyyatı*. (1957). Dövlət Statnəşr.
2. İsmayılov, İ. Z. (2007). *Azərbaycan nefti XX əsrdə (hərbi-siyasi baxış)*. Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası.
3. Nəriman, N. (1992). Ucqarlarda inqilabımızın tarixinə dair (İ.V.Stalinə məktub). Azərbaycan Dövlət Nəşriyyat Poliqrafiya Birliyi.
4. Səməndərov, S. S. (2010). XX əsrin 20-ci illərin də Azərbaycanda neft sənayesinin iqtisadi məsələlərinin elmi ədəbiyyatlarda əks olunması. *Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası İqtisadiyyat İnstitutunun Elmi Əsərləri*, 4, 314-321.
5. Səməndərov, S. S. (2012). *XX əsrin 20-30-cu illərində Azərbaycanda elmi-tədqiqat, təhsil, təlim və informasiya mərkəzlərinin təşəkkülü*. Avropa Nəşriyyatı.
6. Al'tyusser, S. A. (1924). (Sostavil). *Ves' Azerbaydzhan (Adres i spravochnik)*.
7. Baghirov, M. (1972). *Iz istorii razvitiya promyshlennosti Azerbaydzhana (1933-1937)*. Azeneshr.
8. Izvestiya AN Azerbaydzhanskoy SSR. (1967). *Seriya "Ekonomika"*, 3-4.

9. *Izvestiya Azerbaydzhanskogo filiala Akademii nauk SSSR*. (1938). № 1, № 3.
10. *Izvestiya Obshchestva izucheniya i issledovaniya Azerbaydzhana*. (1925). № 1, 141.
11. Khalilov. (1966). *Akademiya nauk Azerbaydzhanskoy SSR na protyazhenii 20 let*.
12. Pis'man, A. (1967). *Kommunisticheskaya partiya Azerbaydzhana v bor'be za sozdaniye kadrov dlya narodnogo khozyaystva respubliki v gody stroitel'stva ekonomicheskoy bazy sotsializma (1920-1930 gg.)*. *Uchenyye zapiski Azerbaydzhanskogo instituta narodnogo khozyaystva*, 3(2), 71-79.
13. *Promyshlennost' Azerbaydzhana za 40 let (1920-1960)*. (1960). Azeraneshr.
14. Smelov, A. A. (1966). *Deyatel'nost' khozyaystvennykh organov sotsialisticheskogo gosudarstva posle vosstanovleniya narodnogo khozyaystva (1921-1925 gg.) na primere Soveta Narodnykh Komissarov Azerbaydzhanskoy SSR: Avtoreferat dissertatsii na soiskaniye uchenoy stepeni kandidata ekonomicheskikh nauk*.
15. Serikova, U. S., & Zul'fugarova, N. I. (2013). *Istoriya stanovleniya i osnovnyye etapy razvitiya neftegazovoy promyshlennosti Prikaspiyskogo regiona*, *Istoriya i pedagogika yestestvoznaniya*, 2, 15-21.
16. Tokarzhevskiy, E. A. (1949). *Nachalos' vosstanovleniya neftyanoy promyshlennosti v Azerbaydzhane (1921-1922)*. *Sbornik statey po istorii Azerbaydzhana*. 1, 340-351.
17. *Velikaya Oktyabr'skaya revolyutsiya i razvitiye nauki v Sovetskom Azerbaydzhane*. (1977). Nauka.

Daxil oldu: 09.10.2024

Baxışa göndərildi: 30.11.2024

Təsdiq edildi: 01.01.2025

Çap olundu: 22.02.2025